

УДК 78.071.1(477.54)(092) «19»

DOI 10.34064/khnum2-2302

Бевз Марина Володимирівна

кандидат мистецтвознавства, заслужений діяч мистецтв України,
професор кафедри загального та спеціалізованого фортепіано
Харківського національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського;
e-mail: 10bevzmarina@i.ua
ORCID 0000-0001-8176-849X

КОМПОЗИТОР ВАЛЕНТИН БОРИСОВ. СИМФОНІЯ ЖИТТЯ

*Стаття присвячена творчій постаті відомого українського композитора Валентина Борисова (1901–1988) – класика харківської композиторської школи, автора яскравих, змістовних творів в жанрах симфонічної, кантато-ораторіальної, хорової, камерної, вокальної, фортепіанної музики, 120-річчя з дня народження якого в 2021 році відзначатиме мистецька спільнота України. Творчість Валентина Борисова є невід’ємною складовою скарбниці національного музичного мистецтва. Він належав до тієї когорти митців, які визначили шляхи розвитку професійної музики в Україні ХХ ст. У творчому спадку митця відбилися численні художні тенденції вкрай суперечливої і водночас плідної епохи. Тому дослідження творчості В. Борисова є **актуальним** на новому етапі розвитку вітчизняного музикознавства. Приналежність композитора до неоднозначного культурно-історичного періоду в історії України обумовила використання у статті різноманітних дослідницьких підходів: доробок митця розглядається як у світлі історично сформованих музичних традицій, так і на тлі сучасного композитору культурного середовища, що становить **новизну** роботи. Повноту презентації творчої особистості Валентина Борисова надає висвітлення його педагогічної діяльності в Alma-mater – нині ХНУМ імені І. П. Котляревського, результатом якої стало виховання плеяди знаних українських композиторів; а також його громадської та просвітницької роботи.*

■ **Ключові слова:** Валентин Борисов, харківська композиторська школа, український фольклор, жанр, актуальність, професіоналізм, оптимізм.

Постановка проблеми. Творчий шлях митця... Така звична, багаторазово вживана фраза, що містить у собі як індивідуальну, так і соціальну складову: на цьому шляху кожна біографічна подія власного життя мистецької особистості знаходить відбиток у творчості так само, як і події у житті суспільства, середовища, що його оточує. Валентин Борисов (1901–1988) – український композитор, в творчому спадку якого – а він є дуже вагомим – знайшли відбиток численні художні тенденції XX століття. Він є автором трьох симфоній, симфонічних поем «Кармелюк» та «Поема про Батьківщину», змістовних творів в кантатно-ораторіальному жанрі, симфонічних сюїт, трьох концертів для фортепіано з оркестром, «Юнацького» концерту для скрипки з оркестром, «Дивертисменту» для струнного оркестру та «Музики для струнних», «Етюдів оптимізму» для фортепіано з оркестром, значної кількості вокальних, хорових, інструментальних творів. І на кожному етапі свого професійного шляху, відчуваючи «вібрації часу», Валентин Борисов обирав актуальні жанри та форми музичного вислову, керуючись настановами свого Вчителя, фундатора харківської композиторської школи професора С. С. Богатирьова. Митець неодноразово вказував на величезний вплив творчої особистості С. С. Богатирьова на формування своїх життєвих і творчих принципів. Блискучий професіонал, вимогливий викладач, глибоко принципова та порядна людина – таким згадував свого професора Валентин Борисов. У класі С. С. Богатирьова студенти не тільки оволодівали секретами композиторської майстерності, знайомилися з великою кількістю нових сучасних творів, а і мали в особі Вчителя яскравий приклад гідного служіння обраній справі. Разом з Борисовим навчались митці, які в майбутньому складуть славу музичного мистецтва України XX століття – Михайло Тіц, Галина Тюменева, Дмитро Клебанов, Андрій Штогаренко, Микола Коляда. «Прекрасне перше покоління богатирьовців! – стверджує видатний харківський музикознавець, композитор Т. С. Кравцов. – Це не просто богатирьовці – це богатири! Богатирі духу, думки й праці» (Кравцов, 2008: 211). Саме ці видатні музиканти, і серед них Валентин Борисов, сформували в XX столітті харківську композиторську та музикознавчу школи. Осмислення творчої спадщини композитора є **актуальним** на сучасному етапі розвитку вітчизняної музикознавчої думки.

Одже, **метою статті** є висвітлення творчої постаті Валентина Борисова, 120-річчя від дня народження якого відзначатиме у 2021 році мистецька спільнота. **Наукова новизна** дослідження полягає у тому, що доробок митця розглядається як у світлі історично сформованих музичних традицій, так і на тлі сучасного композитору культурного середовища.

Аналіз публікацій. Творчість Валентина Борисова не тільки викликала безпосередній відгук слухачів, але стала об'єктом змістовних наукових досліджень музикознавців П. Калашника (1979, 1976, 1986, 1977) та Н. Тишко (1972). Монографія харківської музикознавиці Н. Тишко «Валентин Борисов» з серії «Творчі портрети українських композиторів» (1972) є першим ґрунтовним дослідженням творчості композитора. Вона є цінним внеском в історію української музичної культури ХХ ст. насамперед тому, що творчий портрет митця в ній подається на тлі значних суспільних, мистецьких подій у житті України «радянського» періоду. Безпосереднє спілкування авторки з Валентином Борисовим надало текстові невимушеності, органічності, збагатило цікавими фактами особистого та творчого життя композитора. Дослідниці вдалося, на нашу думку, відтворити живий образ, відкрити читачам непересічні людські якості Валентина Борисова, на відміну від дещо плакатного образу митця, що вже склався на той час завдяки, у певному сенсі, клішованим публікаціям у пресі. В дослідженні Н. Тишко Валентин Борисов – не взагалі відомий український композитор, а **конкретна** (улюблене слово композитора, певний «індикатор якості» вирішення творчих завдань) жива людина, яка стримано відноситься к успіхам та відкрито говорить про свої недоліки (як він вважає) у творчості, людина щира та чесна.

Майже 40 статей, нотаток у періодичних виданнях, присвячених творчості композитора, монографічне дослідження «Риси стилю творчості Валентина Борисова» належать харківському музикознавцеві П. Калашнику. Починаючи від 1967 року, творчість митця постійно перебувала в «полі зору» дослідника. Прем'єри нових творів, авторські концерти, участь Валентина Борисова у музично-громадському житті держави, педагогічна робота – всі сфери творчого життя композитора знаходили відбиток у публіцистичних виступах науков-

ця. На думку П. Калашника, «Валентину Борисову вдалося в своїй творчості поєднати багатства музичної культури свого народу з класичною традицією; всебічно розкрити народномузичні образи засобами сучасного симфонічного оркестру» (Калашник, 1979: 36). Тому цілком виваженим висновком монографії музикознавця стала думка про те, що «...найхарактернішою рисою творчості композитора є глибокий і нерозривний зв'язок з народною творчістю. Вона виростає до значення основного естетичного принципу, який багато в чому визначає особливості всіх компонентів художнього стилю композитора» (Калашник, 1979: 68).

Сучасний етап розвитку вітчизняного музикознавства відзначений активізацією дослідження творчості Валентина Борисова. Про це свідчать роботи автора цієї статті, присвячені різноманітним аспектам творчої спадщини композитора (Бевз, 2008; 2011), стаття Г. Савченко, в якій досліджені питання оркестровки (Савченко, 2017) та ін.

Виклад основного матеріалу. На долю Валентина Борисова, народженого у 1901 році, припали буремні часи революцій, війн, а також розбудови нового державоустрою. Початок професійної діяльності митця (1920-ті – 1930-ті роки) співпав у часовому просторі з етапом кристалізації нових підходів до визначення місця музичного мистецтва, культури взагалі у житті суспільства. Це були безкомпромісні, складні часи ствердження ідеології служіння новому «споживачу творчого продукту» – народній масі, що вже продемонструвала свої величезні руйнівні можливості за часи війни та революцій і нагально потребувала «настройки позитивом», нівелювання агресії, виховання, гармонізації енергії.

Атмосферу Харкова як тогочасного мистецького центру України формували численні культурні події. В межах організованих мистецькими товариствами заходів закріплювалась практика виконання творів молодих композиторів. Прагнення у творчості до актуальності змісту та простоти втілення обумовило пріоритетне положення у ранньому періоді творчості Валентина Борисова жанрів, пов'язаних зі словом – масової пісні, романсів, ансамблевих, хорових творів. Разом з тим, у концертах виконуються не тільки вокальні та хорові твори композитора, а і кuartет № 1 та симфонічна поема «Кармелюк», ство-

рені ще під час навчання, однак художні якості їх були такими, що Українське радіо здійснило фондовий запис цих творів: квартету № 1 у виконанні струнного квартету під керівництвом видатного скрипаля А. Ліщинського, симфонічної поеми «Кармелюк» – оркестром під керівництвом Н. Рахліна. Музична культура потребувала нових лідерів, саме такою постаттю у 1930-ті роки став Валентин Борисов.

Вже на початковому етапі формування власного стилю композитор визначив український фольклор як основне джерело свого нахнення. Саме фольклорна складова індивідуальної композиторської мови стала однією з фундаментальних засад композиторського стилю Валентина Борисова, що яскраво відчувається на всіх стадіях становлення творчої особистості митця.

Професіоналізм митця, його відповідальне та дбайливе ставлення до традиційних засад мистецтва, до фольклору як першооснови професійної музичної культури заслуговує не тільки на велику повагу, але стає фундаментом для створення актуальної за проблематикою музики, сповненої подієвості, динамізму. Підпорядкування індивідуального – загальному, національному – яскравий прояв комплексу покоління, до якого належав композитор – обумовив його стабільний інтерес до монументальних форм симфонії, ораторії, кантати, поеми, визначивши їх провідне положення в жанровій палітрі митця зрілого періоду: у 1950-ті роки була створена кантата на чотири частини для хору і симфонічного оркестру «Народне свято» (вірші П. Голубничого), декілька обробок народних пісень для хору без супроводу та для голосу з фортепіано («Ревуть, стогнуть гори хвилі», «Ех, Балкан ти родин наш», «Прекрасний мій ліс»). Певним підсумком, узагальненням роботи композитора у жанрах симфонічної музики стала вирішена в традиційному ключі, у руслі найкращих досягнень класичного симфонізму Перша симфонія (1957). В цьому творі знайшла продовження героїко-епічна лінія в творчості митця, започаткована симфонічною поемою «Кармелюк». Ще один значний твір – Другу симфонію (1963) композитор присвятив дружині, музикознавиці Г. Тюменевій. Як згадує видатна українська музикознавиця М. Р. Черкашина-Губаренко, «подружжя Валентина Тихоновича Борисова та Галини Олександрівни Тюменєвої було для колег та студентів консерва-

торії прикладом справжнього непідробного служіння музиці. Це були ентузіасти музичного українознавства і патріоти власного міста. Вони уособлювали у своїй діяльності нерозривний зв'язок поколінь» (Бевз, 2017: 3). Друга симфонія, «на барвистій мелодичній мові якої лежить відбиток могутнього впливу української народної пісенної стихії» (Тишко, 1972: 34) стала, разом з тим, втіленням інтенсивних пошуків митцем нових засобів виразності. Ще більш яскраво композитор вирішує завдання актуалізації музичної мови в симфонічній оді «Пам'яті полеглих» (1967), де вперше використовуються елементи додекафонії. Щире захоплення і професіоналів-музикантів, і слухачів викликала майстерність оркестровки Валентина Борисова – ще одна характерна риса творчого «почерку» митця, результат довгого шляху оволодіння засобами виразності симфонічного оркестру, вивчення та осмислення, творчого перетворення досягнень композиторів-класиків. Так, Т. С. Кравцов згадував: «Дмитро Львович Клебанов висловив мені таку (досить спірну) думку: “оркестровці не можна навчитися, але я схиляюся перед Валентином Тихоновичем, який цього навчився”» (Кравцов, 2008: 216).

Період 1950–1960 рр. в українській музиці загалом є дуже цікавим: у Харкові саме в цей час на авансцену виходить нове покоління композиторів – М. Кармінський, В. Губаренко, В. Бібік – які, кожен по-своєму, активно оновлюють музичну мову, пропонують оригінальні художні концепції. Сміливі пошуки молодих колег, безумовно, спонукали Валентина Борисова до власних пошуків нових виражальних засобів, визначення нових стильових та жанрових пріоритетів.

Процес визначення композитором подальшого творчого шляху, на якому можливо було б зберегти сформовані естетичні настанови, високий моральний імператив, та, разом з тим, актуальність висловлювання, призвів до виникнення «феномену пізнього стилю Валентина Борисова». У 1970-ті роки В. Борисов переживав величезний творчий зліт, який буквально вразив сучасників. Один за другим з'являються ряд творів, які стали вершиною його творчості. Провідними рисами еволюції творчості В. Борисова пізнього періоду є: художньо переконливе оперування можливостями розширеної ладотональної системи і пов'язані з цим коло інтонацій, образна драма-

тургія, формтворення. «Людині, крім таланту, треба виявити велику творчу сміливість і волю, щоб залишити звичний, вторований шлях задля нових пошуків», стверджував В. Золочевський, і з цією думкою важко не погодитись (Золочевський, 1978). Органічне застосування композитором прийомів додекафонії, алеаторики, сонористики, пуантилізму в «яскравих за тематизмом та блискучих за оркеструванням творах» (Калашник, 1976) – «Дивертисменті» для симфонічного оркестру (1972), Першому концерті для фортепіано з оркестром (1974), «Музиці для струнних» (1975), Другому концерті для фортепіано з оркестром (1979), Третій симфонії для струнних (1981) – вражає мистецький загаль, адже композитор на той час був досить похилого віку, та, незважаючи на це, створював сучасну «молоду» музику. Так, відгуки на прем'єрне виконання Першого фортепіанного концерту сповнені захопленням «новизною художніх рішень, багатством творчої фантазії, незвичними, але переконливими засобами втілення контрастних образів і емоційних станів» (Калашник, 1986: 6). «Дивертисмент» для симфонічного оркестру здивував і слухачів, і фахівців «використанням звукописних засобів, які переконливо засвідчили естетичну зрілість автора, його багатогранний талант» (Калашник, 1977). Унікальність музичної мови цих творів, на нашу думку, криється в тому, що Валентину Борисову вдалося силою свого таланту створити могутній сплав фольклорної традиції зі «звуковим полем» авангардного музичного мистецтва і цією неповторною, власною мовою висловити надактуальні, «вічні» змісти буття. Це унікальне в професійному музичному мистецтві кінця ХХ ст. явище є в певному сенсі феноменальним проливом крізь «комплекс генерації» (термін І. Драч).

«Оптимізм» разом з «новаторством» – ключові слова рецензій на творчість Валентина Борисова того часу П. Калашника та Н. Тишко. Для нас ці твердження є дуже важливими, тому що, і на нашу думку, Борисов не був би Борисовим – володарем життєлюбного, розмаїтого таланту, якби не його особистісна чарівність, енергійний і оптимістичний характер, який зберігав свою життєдайну силу навіть у роки руйнівних соціальних катаклізмів ХХ ст.

І саме в ці часи Валентин Борисов фактично відкрив для себе стилю фортепіанного мистецтва, створивши велику кількість яскравих

композицій в різних жанрах – від мініатюри до концерту. Саме у фортепіанних творах знайшли відбиток найтонші зміни його індивідуального стилю, сміливі експерименти з усталеними жанрами, саме ця сфера творчості стала у пізньому періоді основним засобом спілкування композитора з дійсністю, з сучасниками, з нащадками.

Концерти для фортепіано з оркестром В. Борисова – це фактично відтворена на іншому віковому етапі «подорож до самого себе», яку здійснював в своїх камерних симфоніях його молодший колега, талановитий вихованець харківської композиторської школи В. Губаренко. У жанрі концерту В. Борисов синтезує свій попередній досвід роботи у симфонічних та камерних жанрах, вдало реалізує оригінальні концепції, відкриває перспективи подальшого розвитку української музики. В. Борисов трактує оркестр як ансамбль солістів, а соліста – у складі оркестру. Підтвердженням цієї тези слугує використання композитором різних прийомів спільного музикування, особливо «діалогів згоди», персоніфікації тембрів оркестрового звучання, змінності рольових настанов учасників концертного спілкування. Весь потужний креативний потенціал «пізнього В. Борисова» максимально виявляється у цьому жанрі. Він обирає з усіх існуючих засобів саме ті, що йому потрібні – від найтрадиційніших до найновітніших, сміливо поєднує прийоми і засоби виразності класичного музичного мистецтва, фольклорні першоджерела з новітніми досягненнями композиторської творчості: алеаторикою, сонористикою, додекафонією, серійною технікою. Композитору чужі прагнення будь-що писати по-новому, осучаснити музичну мову як таку. Використовуючи попередні досягнення, він налаштований на створення власного музичного світу

Присутність образу Миколи Коляди – талановитого композитора, товариша Валентина Борисова, що трагічно загинув в молоді роки, та який був і залишився для митця назавжди певним еталоном, мірилом таланту, впевненості, сміливості – в музичному просторі Першого концерту для фортепіано з оркестром, створення меморіального Другого концерту – мають непересічне значення для розуміння творчої особистості самого В. Борисова. Від часу створення симфонічної поеми для фортепіано з оркестром «Пам'яті товариша» минуло со-

рок п'ять років, митець пройшов значний, плідний творчий та життєвий шлях, став знаним композитором, педагогом, музичним діячем, а щире захоплення М. Колядою, як у молоді роки, бриніло в його серці. І для нього, мабуть, не було важливим, наскільки впізнаною буде в музичних образах, фактурі концерту особистість М. Коляди – адже його творчість була мало відома в 1970-ті роки. Для нього було важливим, повертаючись майже через півстоліття до емоцій, захоплення спільної з М. Колядою молодості, зрозуміти, яким він став сам, чи досягнув він омріяних висот у творчості, чи «дотягнувся» до власного еталону. Як з бунтарської стихії першої частини, замилювання красою природи другої, буфонади і близнярства третьої проступає «дух часу», так в інтонаційному строї, фактурі концерту для нас, завдяки проведеному дослідженню, стає видимою «очима В. Борисова» фігура М. Коляди – блискучого піаніста, талановитого композитора, яскравої, непересічної особистості. Другий концерт, на нашу думку, це певне звільнення від «комплексу М. Коляди», тому що, і це є важливим, саме в площині меморіальної спрямованості Другого концерту яскраво проступає особистість самого Валентина Борисова, та творча сила, якою він захоплювався у особі М. Коляди і яку в повній мірі мав сам.

Диригував першим виконанням Третього концерту Заслужений діяч мистецтв України, професор А. Калабухін. В інтерв'ю автору цієї статті він зізнався: «Третій концерт Борисова мене вразив новою, радикально новою якістю музики. Композитор в цьому творі представ у зовсім іншому обліку: до цього і зміст, і музичне втілення його творів було досить «традиційно професійним». І ось я бачу зовсім іншого Валентина Борисова – органічно сучасного, сміливого, яскравого, молодого. Все в мене викликало захоплення: і мелодика, і гармонічна мова, і оркестровка. Це досконалий твір, що продемонстрував світу іншого Валентина Борисова, яким я захоплювався і захоплююся та дивуюсь його могутньому перетворенню досі» (Калабухін, 2009).

Останній твір В. Борисова для фортепіано та струнного оркестру має символічну назву – «Етюди оптимізму». Він був створений композитором у 1986 році. Так склалося, що симфонічні варіації для фортепіано з оркестром (саме так визначив жанрову приналежність

твору митець) стали його «лебединою піснею». За життя композитора «Етюди оптимізму» прозвучали в концертах Харківського відділення Спілки композиторів України (Харків, 1986) та на Пленумі Спілки композиторів України (Київ, 1987). Після кончини маестро твір був виконаний у 2009 році на Міжнародному фестивалі класичної музики «Харківські асамблеї» автором статті та камерним оркестром Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського під орудою заслуженого діяча мистецтв України, професора С. Кочаряна – видатного виконавця, диригента та викладача, друга В. Борисова, якому композитор присвятив Третю симфонію та низку камерно-інструментальних творів. На думку С. Кочаряна «...Валентин Тихонович був надзвичайною людиною: мудрою, доброзичливою, чуйною. В його музиці є особлива людяність, яку відчували слухачі в будь-якому куточку світу. Після виконання Третьої симфонії В. Борисова на Міжнародному фестивалі музики на Мальті (1989) зал аплодував стоячи. Така була сила його музики, його життєствердного таланту. Для мене особисто він був уособленням всіх найкращих людських якостей. Його світлого розуму, доброзичливої енергії, мудрості дуже бракує в сучасному житті» (Кочарян, 2009).

Творчим випробуванням на життєздатність нових фактурних, інтонаційно-тематичних ідей композитора стали фортепіанні мініатюри. Створені В. Борисовим у 80-річному віці, збірки «Дитячий зошит» та «Шість характерних п'єс для фортепіано» містять у собі барвистий спектр емоційних станів, спостережень, міркувань, осяяних світлом мудрості та великої любові до життя. Музична мова митця має «власне обличчя», яке неможливо сплутати ані з романтично-витонченим стилем Б. Лятошинського, ані з піднесено-рахманіновським В. Косенка тощо. Це інтелектуалізований мелодизм, що має у своєму арсеналі усі надбання професійного мистецтва кінця XX століття, укорінені на українському національному ґрунті.

Активна життєва позиція Валентина Борисова, позитивне світосприйняття, усвідомлення важливої ролі митця у гармонізації духовного життя суспільства, знайшли стале втілення також у інших сферах діяльності: педагогічній, адміністративній, просвітницькій. І саме

Харків, саме консерваторія (нині – Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського) та Харківське відділення Спілки композиторів України стали головним осередком докладання творчих та людських сил. Так, в консерваторії він викладав композицію, інструментування, читання симфонічних партитур. За спогадами Т. С. Кравцова «...гранична ясність викладу навчального матеріалу, зв'язок теоретичних положень з оркестровою практикою, відмінне відчуття та знання оркестрових стилів – головні риси його педагогічних принципів» (Кравцов, 2008). В класі Валентина Борисова почали свій шлях в професійному мистецтві такі відомі сьогодні композитори, як Володимир Подгорний та Олександр Щетинський, Сергій Турнеєв та Сергій Мамонов, Володимир Красноскулов, Валентина Дроб'язгіна, Вероніка Кафарова. Професор, заслужений діяч мистецтв України, багато років – завідувач кафедри композиції та Голова Харківського відділення Спілки композиторів України, в складні повоєнні роки – ректор консерваторії. А у вдячній пам'яті колег, студентів, сучасників, шанувальників його таланту – блискучий викладач, талановитий організатор та, головне – унікальна по силі духу, творчому потенціалу та благородству, людяності особистість.

Висновки. Особисте знайомство з Майстром, можливість виконувати його фортепіанні твори в авторських концертах, що відбувались в 1980-ті роки, відчувати його прихильність я вважаю величезним дарунком Долі. Художній світ творчості Валентина Борисова – це сама енергія життя, висловлена мовою музичного мистецтва. Спілкування з Валентином Тихоновичем було не тільки «школою професійного зростання», але і «школою людяності», за яку я безмежно вдячна. На початку ХХІ ст. творчість композитора майже зникла з «поля зору» і виконавців, і дослідників. Однак загальновідомим є той факт, що твори багатьох композиторів за різні часи зникали зі звукового поля сучасності, щоб через деякий час виникнути на новому рівні співзвучності з духовними запитами людства. Маю сподівання, що яскраві, оригінальні твори Валентина Борисова – цей феєрверк фантазії, майстерності, енергії, справжнє диво творчого духу – повернуться на концертну естраду та у виконавсько-педагогічну практику, в сучасне мистецьке життя.

ЛІТЕРАТУРА

- Бевз, М. (2011). Валентин Борисов як свідок часу. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 33, 66–72.
- Бевз, М. В. (2017). *Етюди оптимізму з Валентином Борисовим*: монографія. Харків. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків: Факт.
- Бевз, М. (2008). Творча постать В. Борисова у соціокультурному контексті України 30-х років XX ст. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*: Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 22, 168–176.
- Золочевський, В. (1978). Нові образи: [концерт для фортепіано з оркестром В. Т. Борисова]. *Музика*, 6, 9–10.
- Золочевський, В. (1965). Талант не старіє. *Мистецтво*, 4, 10.
- Калабукхін, А. В. (2009). *Спогади про В. Борисова*: [беседа с проф. ХДУМ]. Харків. Рукопис.
- Калашник, П. П. (1979). *Риси стилю творчості В. Борисова*. Київ: Муз. Україна.
- Калашник, П. П. (1976). Рясний творчий ужинок: [В. Т. Борисов]. *Вечірній Харків*. 21 лип.
- Калашник, П. П. (1986). Співець героїчної доби: [В. Т. Борисов]. *Музика*, 6, 5–6.
- Калашник, П. П. (1977). *Співець сучасності*: [В. Т. Борисов]. *Культура і життя*, 4, 8.
- Кочарян, С. (2009). *Спогади про В. Борисова*: [беседа]. Харків. Рукопис.
- Кравцов, С. (2008). Богатырев и первые «богатыревцы»: музыкально-исторический очерк. *С. Рахманінов: на зламі століть*. Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 5, 207–222.
- Савченко, Г. С. (2017). Гармонія і міра: оркестровий стиль В. Т. Борисова (на прикладі Першої та Другої симфоній). *Аспекти історичного музикознавства*. Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 9, 80–92.
- Тишко, Н. (1972). Валентин Борисов. Київ: Муз. Україна. (Творчі портрети українських композиторів).

Maryna Bevz

PhD in Art Studies, Honored Art Worker of Ukraine,
Professor at the General and Specialized Piano Department,
Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts;
e-mail: 10bevzmarina@i.ua
ORCID 0000-0001-8176-849X

COMPOSER VALENTYN BORYSIV. SYMPHONY OF LIFE

Background. *The aim of the article is examination and presentation of Valentyn Borysov's creative life, who was a celebrated Ukrainian composer (1901–1988), a classic of Kharkiv composition school, author of vivid and profound works in such spheres as symphonic, choral, chamber, vocal and piano music; his 120th anniversary in 2021 will be a big milestone for artistic community of Ukraine. Valentyn Borysov's creativity is an indispensable part of national music, one of its treasures. He belonged to artists who had defined ways of development of Ukrainian professional music in XX century. In his creative outcome we can see influences of numerous artistic tendencies, characteristic for extremely controversial, but also prolific epoch. Composer being a part of quite ambivalent period of Ukraine's cultural history conditioned usage of diverse research approaches; his works are regarded both in the light of existing musical traditions and on the background of his contemporary cultural environment. This is the novelty of the study.*

*Integrity of presentation of Valentyn Borysov's creative life is supported by the fact that this article considers his pedagogical activity in his **alma mater**, nowadays Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts, which resulted in bringing up a constellation of well-known Ukrainian composers, as well as his public and aimed at cultural enlightenment work.*

Results and conclusions. *For V. Borysov, stage of accumulation of professional and personal experience coincided in time with a turning point in development of Ukrainian musical art. In these years composer attended classes of S. S. Bogatyrov, forefather of Kharkiv composition school; he studied alongside with M. Koliada, H. Tumeneva, D. Klebanov, V. Barabashov, M. Tits, who constituted a brilliant generation of Ukrainian composers several decades later. Symphonic and chamber works of this time showed such features of V. Borysov's*

creative method as large-scale thought, leaning towards epic and heroic images, skilful usage of advanced composition techniques. At the same time, under the influence of external factors V. Borysov turned to relevant genre of his time, such as mass song and choral music.

As early as on the primary stage of his development as a composer, V. Borysov defined Ukrainian folklore as one of the main sources for his inspiration. Folklore component of musical language became one of the prominent features of his style, its presence is conspicuous on each stages of his evolution. Submission of individual to collective, national conditioned V. Borysov's interest to monumental forms of symphony, oratorio, cantata, poem, defined their leading role through late style of composer's creativity. Unique combination of already existing aesthetic premises, high level of moral imperative, relevance of musical language created phenomenon of "V. Borysov's late style". The article regards the most original works, which were received very well by the contemporaries: "Divertissement" for symphonic orchestra, "Music for strings", concert compositions for piano, violin, viola, sets of piano miniatures, composed on late period (70s–80s). Singularity of musical language in these works is created by the fact that V. Borysov succeeded to create a unique mixture of folklore tradition with "sonic field" of avantgarde musical art; with this musical language incredibly relevant, "eternal" problems of existence are embodied.

This article was inspired by a desire to draw attention to V. Borysov's legacy, to revive profound and immensely talented works of the composer, to enrich culture of modernity with them, to remind people of XXI century about such a treasure, that his works are.

■ **Key words:** *Valentyn Borysov, Kharkiv composition school, Ukrainian folklore, genre, relevance, professionalism, optimism.*

REFERENCES

- Bevz, M. (2011). Valentin Borisov yak svidok chasu [Valentin Borisov as a witness of time]. *Problems of the interaction of art, pedagogy and the theory and practice of education: sciences works*, 33, 66–72 [in Ukrainian].
- Bevz, M. V. (2017). *Etiudy optymizmu z Valentynom Borysovyim [Etudes of optimism with Valentin Borisov]: monohrafiia*. Kharkiv. nats. un-t mystetstv im. I. P. Kotliarevskoho. Kharkiv: Fakt [in Ukrainian].

- Bevz, M. (2008). Tvorchcha postat V. Borisova u sociokulturnomu konteksti Ukraini 30-h rokiv XX st. [V. Borisov's creative figure in the sociocultural context of Ukraine in the 1930's.]. *Problems of the interaction of art, pedagogy and the theory and practice of education*, 22, 168–176 [in Ukrainian].
- Zolocheskyi, V. (1978). Novi obrazy [New images]: [kontsert dlia fortepiano z orkestrom V. T. Borysova]. *Muzyka [Music]*, 6, 9–10 [in Ukrainian].
- Zolocheskyi, V. (1965). Talant ne stariie [Talent never gets old]. *Mystetstvo [Art]*, 4, 10 [in Ukrainian].
- Kalabukhin, A. V. (2009). *Spohady pro V. Borysova [Memoirs of V. Borisov]: [beseda s prof. HDUM].* Kharkiv. Rukopys [in Ukrainian].
- Kalashnyk, P. P. (1979). *Rysy stylu tvorchosti V. Borysova [Features of the style of V. Borisov].* Kyiv: Muz. Ukraina [in Ukrainian].
- Kalashnyk, P. P. (1976). Riasnyi tvorchyi uzhynok [Abundant creative dinner]: [V. T. Borysov]. *Vechirni Kharkiv [Evening Kharkiv]*. 21 lyp. [in Ukrainian].
- Kalashnyk, P. P. (1986). Spivets heroichnoi doby [Singer of the heroic era]: [V. T. Borysov]. *Muzyka [Music]*, 6, 5–6 [in Ukrainian].
- Kalashnyk, P. P. (1977). Spivets suchasnosti [Singer of modernity]: [V. T. Borysov]. *Kultura i zhyttia [Culture and Life]*, 4, 8 [in Ukrainian].
- Kocharian, S. (2009). *Spohady pro V. Borysova [Memoirs about V. Borisov]: [interview].* Kharkiv. Manuscript [in Ukrainian].
- Kravtsov, S. (2008). Bogatyrev i pervye «bogatyrevtsy» [Bogatyrev and the first “heroes”]. (A musical and historical sketch). *S. Rakhmaninov: na zlami stolit. [S. Rachmaninoff: at the turn of the century]*. Харків, 5, 207–222 [in Ukrainian].
- Savchenko, H. S. (2017). Harmoniia i mira: orkestrovyi styl V. T. Borysova (na prykladi Pershoi ta Druhoi symfonii) [Harmony and measure: the orchestral style of V. T. Borisov (on the example of the First and Second Symphonies)]. *Aspects of historical musicology*, 9, 80–92 [in Ukrainian].
- Tyshko, N. (1972). *Valentin Borisov*. Kyiv: Muz. Ukraina. (Tvorchchi portrety ukrainskykh kompozytoriv) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12 лютого 2021 року.